

Semblança de Francesc Bonastre i Bertran

Dr. Francesc **Cortès Mir (UAB)**

El passat 20 de setembre morí Francesc Bonastre i Bertran (Montblanc, 1944; Barcelona, 2017). Els qui el coneguèrem de prop sabíem que per fer-lo feliç calia parlar de Montblanc. Ell en va fer sempre bandera, de Montblanc, de la Mare de Déu de la Serra, i en part de Creixell. Si haguéssim de definir-lo en poques paraules, cosa ben difícil, cal dir que va ser músic, i músic pràctic. La recerca i la docència no la va entendre mai sense que es vinculés amb la praxi.

Deia Bonastre que «el [seu] pare [era] funcionari de correus, igual que l'avi i el besavi».¹ De la família només tenien contacte amb la música el seu pare que va cantar amb l'Orfeó Montblanquí, com la seva àvia. La formació musical, Bonastre l'inicià a la capella de música de Montblanc, amb mn. Ramon Boqueras. Aquesta era la primera parada, obligatòria, cada vegada que els estudiants fèiem la visita de ritual a Montblanc. Ens posàvem davant l'espai amb la reixa, i allí ell anava assenyalant on es posava cadascú. Va ser el seu pare qui el va portar a cantar a la capella de música. Ja de ben jove conegué una forma força rigorosa d'entendre la música. Quan no anaven a la classe diària, mossèn Boqueras anava a casa de cada noi per a preguntar la raó de la seva absència.

A través de la praxi als oficis religiosos va conèixer de primera mà el funcionament de la música religiosa. Aquest és un tema que avui en dia sembla la cosa més envitricollada de l'aprenentatge de musicologia. Per a Bonastre, en canvi, era el record que li quedà gravat des de la infantesa. També començà a tocar a les diferents bandes-orquestres. En ocasió del recent estudi de Núria Medrano,² ell va reviuire aquells anys d'activitats festives, però que tan l'arribaren a marcar: recordava encara de memòria bona part del repertori que tocaven a les festes i balls.

Als onze anys decidí ingressar al seminari de Tarragona. Allí va fonamentar la vessant humanística sota el guiatge de mossèn Francesc Tàpies (1898-1977). La seva personalitat li va deixar un segell que

no oblidaria mai Aprofundí estudis al conservatori de Tarragona, on estudià piano, harmonia i orgue, impartits també per Tàpies. A les converses editades amb Oriol Martorell, Bonastre assegurava que Tàpies tenia «una exigència terrible. Tenia dos o tres deixebles al seminari, als quals exigia una nota d'excel·lent quan passaven els exàmens del Conservatori de Tarragona».³ Explicava també d'aquells anys la seva descoberta de la música russa, en concret de l'*Obertura de la Gran Pasqua russa*, de Rimsky-Korsakov: estudiava la partitura de nit, d'amagat a la seva habitació del seminari.

Els anys al Seminari el marcaren fortament, com a la majoria de la seva generació que acabà abandonant-lo. Li donaren una formació humanística inigualable, de la que sempre en va fer ús. Marxà a viure a Barcelona per a estudiar filologia romànica el 1962, a la Universitat de Barcelona, on es doctorà el 1970 sota la direcció de Martí de Riquer amb una tesi que s'endinsava al terreny amb la musicologia: *La verbeta a Catalunya durant els segles XI-XVI*. A la universitat començà a cantar a l'Schola Cantorum, que estava dirigida per Marcel Cervera. Les coneixences dels seus anys d'estudis foren prou àmplies. A més a més de Martí de Riquer, tingué una bona amistad amb Antoni Comas, i amb una companya del seu curs, Dolors Lamarca, que seria la muller de Comas. Al mateix temps acabava estudis al conservatori. Va haver de prendre una primera decisió, quan Joaquín Zamacois li va oferir d'ampliar estudis i anar a l'estranger per formar-se en direcció d'orquestra. Foren José M. Valverde, catedràtic d'estètica, i Martí de Riquer els que el convenceren per a quedar-se a la universitat. Li encomanaren dirigir l'Schola Cantorum. Els mateixos mesos començà a cantar a la Coral Sant Jordi, on conegué a Oriol Martorell.

Una de les seves primeres lectures musicològiques fou *La música a Catalunya fins el segle XIII*, un estudi cabdal d'Higini Anglès. Bonastre s'adonà que hi havia alguns aspectes que encara es podien ampliar, sobre tot a partir dels manuscrits que ell sabia que estaven a Santa Maria de Montblanc. Possiblement aquest indici seria el que li va despertar l'interès per la musicologia, perquè al cap de poc incia estudis a l'Institut Espanyol de Musicologia del CSIC, sota el guiatge de Miquel Querol entre els anys 1969-1972, alhora compartits amb els contactes d'Higini Anglès i Josep M. Llorens.⁴ Amb Querol s'interessà per la música barroca. Va ser Anglès qui el va convèncer que s'encaminés

cap els estudis musicològics, segurament també impulsat pel monjo de Montserrat Gregori Estrada, que l'escoltà en una estada que hi feu. Per cert, que Bonastre va voler entrar com a escolà a Montserrat; no el van acceptar a causa d'una afectació infantil. El fet de la tria que va fer amb vint-i-pocs anys per la musicologia no deixava de ser una aposta molt arriscada, en un moment en què aquests estudis no tenien cap presència a la universitat espanyola.

També era d'unes dosis èpiques dedicar-se a uns estudis que eren mirats de biaix per la societat d'aquella època. La universitat dels seus anys d'estudi era motiu de diversos acudits i anècdotes, alguns dels quals ara ens sonen terriblement actuals. Molt sovint recordava un dia d'assaig de l'*Schola Cantorum*, quan la universitat estava ocupada per la policia. Explicava com:

«per autoritzar-no a entrar, la policia ens va dir: '*¡Circulen en grupos de uno!*' Quan vam intentar replicar, l'agent encara va afegir: '*¡Cuando hable conmigo, cállese!*'»⁵

A l'inici dels anys setanta incia les publicacions en recerca musicològica. El 1972 va ser nomenat acadèmic corresponent, amb una edat que convindria veure si no va ser la més precoç de l'Acadèmia, per la vila de Montblanc. Des de desembre de 1977 passà a ser acadèmic de número de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. En va prendre possessió el 1980, amb un parlament dedicat a l'organologia. «De l'organologia musical i els seus aspectes crítics». Feia anys que el seu contacte i amiatat amb Josep Ricart i Matas l'havia encès l'interès per l'organologia. Val la pena recordar que en Ricart i Matas, un dels grans violoncelistes catalans que va haver d'abandonar la interpretació a causa d'una malaltia, va fundar i dirigir el Museu Municipal de Música de Barcelona. Al principi, aquesta institució estava ocupant uns espais al segon pis del Conservatori Municipal de Música de Barcelona, el conservatori del Bruc. Després passà al Palau del baró de Quadras a la Diagonal.

El 1974 actuà com a primer secretari de la Societat Catalana de Musicologia. La primera junta directiva d'aquesta societat, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, estava integrada per Miquel Querol com a president, Miquel Altisent com a vicepresident, i pels vocals Manuel Mundó i Montserrat Albet. El país s'anava normalitzant, suposadament. Una comparació amb la situació fora de la península fa adonar-nos,

amb un cert vertigen, de l'endarreriment dels estudis musicològics: la *Société française de musicologie* es fundà el 1917; mig segle després es crea a Catalunya una societat semblant. Això sí, no volem fer comparacions encara més distants, amb Anglaterra o Alemanya, on des de principi del s. XX ja existien estudis reglats en musicologia. La Sociedad Española de Musicología es creà el 1977. Això ens fa adonar del paper pioner que va tenir Bonastre, al que arribà gràcies a l'enorme feina feta per Anglès, Querol. També va ser membre de la Sociedad Española de Musicología, i col·laborà en alguna ocasió amb la Societat Italiana di Musicologia, on mantingué una estreta amistat amb diferents investigadors italians. Caldria destacar l'amistat duradora amb Alberto Basso, que va arribar a ser promogut a Doctor Honoris Causa per la UAB. Entre 1992 i 1997, Bonastre fou director-*at-large* de la Societat Internacional de Musicologia.

En la recerca musicològica va obrir camí en l'estudi del barroc musical, sobre tot el català. Al seu curriculum s'hi apleguen 150 publicacions. Seria ben enfadós repetir-les. Ens centrarem en els terrenys en els quals hi va posar un interès singular i reiterat. Val la pena recordar les edicions dels primers oratoris de la península, la *Història de Joseph* de Vicenç Gargallo, la *Missa «Susanne un jour»*, l'inici de l'edició d'obres de Francesc Soler, els estudis sobre Rodríguez de Hita i Francesc Valls, o en dates més properes, l'edició crítica de les òperes *Il più bel nome* i *Celos aún del aire matan*, considerada aquesta darrera la primera òpera composta a la península. De tarannà inquiet, Bonastre volia abastar un espectre molt ampli. Desenvolupà diverses línies de recerca que, temps a venir, donarien lloc a línies de recerca independents. Una d'elles va ser l'estudi i reivindicació de la figura de Felip Pedrell, al qual dedicà un estudi pioner el 1977: *Felipe Pedrell, acotaciones a una idea*, seguit d'altres articles o de la publicació del poema simfònic pedrellià *Excelsior*. En el terreny de l'organologia publicà diversos estudis sobre els orgues de Montblanc, de Guimerà, sobre tècnica instrumental al segle XVII català, sobre el classicisme musical català i l'obra de Bernat Bertran. L'estudi de l'associacionisme musical l'abordà des d'un primer llibre dedicat a *La Banda Municipal de Barcelona: cent anys de música ciutadana* (1989), sobre l'Orquestra Simfònica de Barcelona. Publicà una monografia sobre Joan Lamote de Grignon, i l'edició de l'òpera de Tomàs Bretón *Los amantes de*

Teruel. Una altra de les seves línies fou l'impuls que començà amb la catalogació dels fons musicals catalans. Aquesta tasca l'inicià als anys vuitanta, i possibilità els catàlegs *Fons de l'església Parroquial de sant Pere i sant Pau de Canet de Mar* (2009) i el *Fons de la catedral de Tarragona* (2015). Una de les darreres publicacions fou l'epistolari de Felip Pedrell, centrat en el fons documental que es troba a la Biblioteca de Catalunya. Aquesta era una obra sobre la que treballà amb dedicació els darrers anys, en un projecte molt extens que no pogué arribar-se a fer tal i com tenia previst.

L'inquietud per obrir nous temes de recerca en un país on hi havia molta feina per fer, la projectà amb l'edició de diverses obres de divulgació musical. Entre els primers estudis trobem el 1977 una obra que havia de ser al seu moment una finestra oberta a una contemporaneïtat que atemoria als auditoris: *Música y parámetros de especulación* (1977). Seguiren obres sobre estudis d'harmonia, fins arribar a la *Història Crítica de la Música Catalana* (2009), a més a més de participar al consell assessor de la *Gran Enciclopèdia de la Música Catalana*. La redacció de la *Història Crítica de la Música Catalana* era un dels projectes que va estar acaronant durant molts anys. Bonastre, una mica seguint les idees de Pedrell, estava convençut de la necessitat que la recerca revertís a la societat, i que es divulgés la història de la música des del rigor i la serietat acadèmica. Gràcies a l'ajut de la Fundació Caixa Catalunya es va fer possible portar a terme aquell projecte, que havia vingut després d'uns anys d'intensa activitat editorial, no només a Catalunya sinó a tot l'Estat. És possible que ens agafés amb una mena de rissaga, tot just sortint de la redacció de diccionaris i més diccionaris, repetint sovint en espais restringits els mateixos continguts. Però per a Bonastre, quan passava una oportunitat era el moment d'emprendre-la.

En segon lloc, impulsà línies editorials dedicades a la recuperació del patrimoni musical català, com els *Quaderns de Música Històrica Catalana* en els que aparegué repertori sobre tot del barroc, i l'edició d'obres del mestre Francesc Tàpies dins dels *Quaderns de Música Tarraconense*. El 1981 aparegué el primer número de la revista *Recerca Musicològica* de la que en fou director. Era la primera revista de recerca en musicologia en català, i vinculada a l'àmbit universitari.

Al terreny docent convé recordar que les seves primeres passes les va donar a la Universitat de Barcelona. Allí va dirigir la Schola

Cantorum entre els anys 1967 i 1972, animat per Rafael Porter que li demanà dirigir-la després que ho deixés Jeroni Alsina. En Martí de Riquer li encomanà una assignatura de música medieval a la Universitat de Barcelona. Quan el 1968 es fundà la Universitat Autònoma de Barcelona, Martí de Riquer hi marxà, juntament amb Bonastre. Des de 1970 l'assignatura «Història de la música» esdevingué obligatòria, quan es creà el Departament d'Art. Ell l'impartí des de l'inici. Allí començà la «primera experiència musicològica» universitària, juntament amb la col·laboració d'Antonio Martín Moreno, que llegí a la UAB la primera tesi doctoral de temàtica musicològica. El 1986 Bonastre aconseguí la càtedra en musicologia. Aquest fou el nucli sobre el que s'acabaria desenvolupant l'actual Grau en Musicologia. Dirigí més de 26 tesis doctorals, i inculcà la passió vers la recerca a molts dels que avui en dia exercim la docència a les universitats i conservatoris catalans.

La seva docència no es limità a la UAB. El 1979 es creà l'Institut Universitari de Documentació i d'Investigació Musicològica «Josep Ricart i Matas», amb conveni entre la UAB i la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts. Al redós d'aquesta institució es formaren diverses generacions de musicòlegs quan el marc universitari encara estava en fase embrionària. No seria just referir-se al que entre els joves doctorands anomenaven el «Ricart i Matas», sense recordar la figura de la seva bibliotecària, la Maria Dolors Millet i Loras. Néta del fundador de l'Orfeó Català, la Maria Dolors va ser molt més que una bibliotecària: persona discreta, però amatent, esdevingué la secretària d'una institució que sovint es confonia amb la persona del director.

Durant anys organitzà els cursos d'estiu dedicats a l'estudi del Barroc -els Seminaris Internacionals-, que tingueren lloc primer a Vilaseca-Salou i, després, a Canet de Mar i Barcelona. Foren un espai universitari on es combinava la teoria amb la praxi musical. Aquells cursos d'estiu van ser pels qui tinguérem la sort de poder-los seguir un espai únic, que va ser possible gràcies a col·laboradors propers, com en Josep M. Pujals en la seva etapa d'alcalde de Vilaseca-Salou, en Joaquim Garrigosa al capdavant del conservatori de Vilaseca, o a Josep Borràs, sempre disposat a diverses col·laboracions musicals. Els seminaris eren una finestra oberta per conèixer la recerca sobre barroc feta per destacats musicòlegs de relevància internacional; i

ahora, eren també l'excusa perfecta per a l'excursió anual a Montblanc, amb dinar inclòs i inexcusable.

La projecció de la seva recerca i docència s'estengué a totes les universitats espanyoles, a més a més de diverses estrangeres: Regensburg, París-Sorbonne, Cardif, Roma, Parma, Tours, Salzburg, Nova de Lisboa, Coimbra, per citar-ne només unes quantes, a risc d'olvidar-ne alguna.

Dèiem a l'inici que Francesc Bonastre era, fonamentalment, un músic pràctic que havia optat per la recerca. Des de la seva joventut mai va deixar de compondre. El seu catàleg abasta més de 70 obres. Les més tempranes van ser la *Suite Montblanquina* (1963) i les *Joglaresques* (1967), aquesta darrera enregistrada per Hispavox. Si Ventura Gassol digué sobre Verdaguer que «El català fou l'escala que empraves/ per pujar i baixar del paradís», per a F. Bonastre ho és, a més a més, la música. Perquè, certament «partint [d'una nota] de terra catalana, / no et deturava ni l'estel més alt». En el seu quefer musical és indestriable la composició de la investigació. Compon primer que publica: la sardana *Retorn*, i les *Joglaresques* (1967) es crearen el mateix any de l'aparició del seu estudi de llicenciatura sobre les verbetes de Montblanc.

Una part significativa d'elles estan inspirades en el seu estimat Montblanc: *Himne a la Mare de Déu de la Serra, Corona d'estels*. Montblanc era sempre present a les seves converses. Bonastre podia ser un clar exemple d'homo *urbanitas*, però es tornava home de voluntat rural quan s'inspirava i recordava de la Conca del Barberà. Així se sent l'*Al·leluia a la Mare de Déu de la Serra* (1965), una obra popular composta sobre text de mossèn Ramon Muntanyola, i sobretot a *Adéu, estimat Montblanc* (2005), un text sentit d'Adrià Gual. La jovialitat de la llum de la Conca és present a les harmonies valentes i sorprenents, i encisadores, com encisat es sentia Gual en escriure la seva poesia. De la *Cantata de l'Assumpció* (1963) en pertany «Nigra sum», un arranjamet que va tornar a visitar el 2001. L'estil d'aquestes obres no era mai conformista, es contraposa a la melodia un acompanyament interessant, cadascun guardant el seu paper com en una de les converses que tant li plaïa.

Les cançons són un altre del terreny que va escriure en abundància els darrers anys. En són exemple el cicle *Amoroses*, sobre text d'Apel·les Mestres, o les *Glosses del pelegrí* (2004) inspirades en el *Llibre*

Vermell de Montserrat, o una obra suggerent nascuda d'uns comentaris musicals fets a partir de pintures de Josep M. Martínez Lozano. L'estil del llenguatge de Bonastre va passar des d'una tonalitat ampliada, passant per llenguatges més abstractes i a vegades atonals, per retornar sense complexos a un llenguatge directe i emotiu, obertament tonal. El 2014 va rebre un homenatge de la SGAE en reconeixement a la seva carrera com a compositor, en un moment en què la seva salut ja estava en declivi.

No acabaven amb la composició els seus neguits. Sense voler abandonar la pràctica musical, dirigí el cor *Gaudium Musicae* entre 1975 i 1985. Ja al segle actual impulsà el Grup Mapa Harmònic, sorgit a partir de músics que sovintejaven els concerts dels Seminaris Internacionals de Barroc. Amb aquesta formació enregistrà diversos CD dedicats a la recuperació de patrimoni musical català, com la *Zarzuela al santísimo*. Publicà els darrers anys altres CD, dedicats a la música de Pedrell, a la recuperació d'autors del segle XIX, a reculls de les seves composicions, o l'oratori *Corona d'estels*, dedicat a la Mare de Déu de la Serra.

Un músic amb una quantitat de feina semblant no es fa tot sol. Potser seria més interessant deplegar el recull de facècies i anècdotes, de tot tipus, que solia intercalar a les seves classes. No és aquest l'espai, i menys en un moment en què el model docent trontolla i s'imposen uns criteris de qualitat, efectivitat, transparència i intermodalitats de power-point que són del tot aliens a la seva manera d'entendre què era ensenyar. Descriure'n la seva manera de fer seria recordar els antics hàbits docents dels catedràtics: les llatinades –avui absents–, les cites als clàssics, el pes inapelable de l'autoritat... un seguit de moments que oscil·laven des de la severitat acadèmica a la hilaritat pròpia de joves trapelles universitaris. A l'inici d'aquesta semblança parlàvem del rigor amb el que va aprendre la música a Montblanc, i després a Tarragona. És ben evident que aquests patrons acabarien de forjar un caràcter que de per sí ja estava donat a la rigorositat i a la serietat per allò que feia, i que va acabar sent la música.

Aquest és una proposta de quadre, complex, d'un músic i investigador que va posar-se com a fita una autoexigència que no abandonà mai. Però alhora era una figura tan polièdrica que la vessant més lúdica

i l'amistat no en poden estar absents. Bonastre disfrutava de la vida igual que fruïa amb el treball, a parts iguals. L'amistat que arribà a tenir amb Manuel Valls, Frederic Mompou, Josep Ricart i Matas i, sobre tot, amb Xavier Montsalvatge, marcaren l'època sobre la que construï els seus primers anys a Barcelona. En les converses disteses, tot sovint recordava les caminades inacabables fins altes hores de la nit, després de sortir d'una sessió de l'Acadèmia, cap al Passeig de Gràcia on vivia Mompou. També sorgia el record a Frederic Marès, amb qui va estar en relació durant la joventut. Amb Xavier Montsalvatge, en concret, s'establí una amistat molt propera. Segurament que la vitalitat dels dos trobava més d'una complicitat. Era la vessant més epicúrea de Bonastre, sovint amagada. Després els espais de treball es compartiren amb els companys d'universitat. L'esforç en l'organització dels congressos no podria ser mai justificat si no s'acabava amb algun concert, sempre relacionat amb el concert, i amb llargues tertúlies comentant des de les diferents ponències, als repetits acudits que sempre sonaven com nous, fins arribar a l'anunci del proper congrés que ja havia sotjat, sense temps de refer-se del que acabàvem de tancar.

La darrera època és la més difícil d'explicar, no només pel fet que tot allò que ens és massa proper no ens permet d'ésser enfocat amb la suficient perspectiva. Dels millors records en fem avinent el moment en què l'anomenarem fill predilecte de Montblanc, el 2014. Potser arribava massa tard, quan era evident el declivi. La seva trajectòria s'anà fonent els darrers anys, en els que l'alzheimer anà esvanint poc a poc la persona, l'investigador i el músic. Això fou el darrer que en va quedar.

Portada del llibre de vivències montblanquines de Francesc Bonastre i Bertran, publicat l'any 2012 pel Museu Arxiu de Montblanc i Comarca

